

LA REPOBLACIÓ MALLORQUINA AL SUD DEL PAÍS VALENCIÀ DESPRÉS DE L'EXPULSIÓ DELS MORISCS (1609). RESUM D'UNA RECERCA EN CURS

Antoni Mas i Forners i Joan-Lluís Monjo i Mascaró
XV Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Manacor, 2002

L'assentament de colons de les Illes Balears al sud del País Valencià que se guí l'expulsió dels moriscs (1609) va suposar l'assentament d'un important nombre de colons procedents d'arreu de la geografia illenca (vegeu quadre 1) a aqueix indret i, conseqüentment, de la seva onomàstica, sovint coincident, però no sempre, amb la dels cristians vells valencians. L'estudi d'aqueix procés fou iniciat per Josep Costa en el seu treball, «La repoblació mallorquina a la Marina i al seu entorn en el segle XVII», en el qual demostrava que la repoblació insular no es va limitar a Tàrbena i a la Vall de Gallinera —tradicionalment les úniques poblacions considerades d'origen mallorquí—, sinó que es va estendre a bona part de la Marina, el Comtat i la Safor. Diferents estudis, tant de naturalesa filològica com històrica, han permès ampliar els resultats de les recerques d'en Costa. Per exemple, s'ha pogut documentar la presència de colons mallorquins, tot i que en magnituds molt menors que ens els àmbits territorials abans ressenyats, a la Ribera, la Vall d'Albaida i la Costera).¹ Ací, simplement presentam un resum de les nostres pròpies recerques i dels treballs duts a terme, en el qual fem esment a les característiques del procés d'assentament i a l'onomàstica dels colons, que constitueixen un avanç d'un llibre de propera aparició dedicat íntegrament a aquesta temàtica.

QUADRE 1. POBLACIONS D'ORIGEN DELS COLONS MALLORQUINS I LLOCS D'ORIGEN DE RESIDÈNCIA DOCUMENTAT

1. Algaida (Alcoleja i la Vall d'Alcalà)
2. Andratx (Benidoleig, Pego, la Vall de Gallinera, la Vall d'Alcalà)
3. Artà (Castells, Benidoleig, Fageca, Famorca, Mirafior, Mira-rosa, Tàrbena, la Vall d'Alaguar i Xaló)
4. Calvià (Llíber, Llorxa, Vall de Gallinera)
5. Ciutadella (la Valldigna)

¹ Vegeu a la bibliografia citada en aquests treballs, les referències recollides en el nostre article «Repobladors mallorquins al Sud del País Valencià després de l'expulsió dels moriscos. Cap a un estat de la qüestió». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 854, 2000, pàg. 275-296.

6. Campos (la Vall d'Ebo i la Vall d'Alaguar)
7. Capdepera (Famorca i Xaló)
8. Ciutat de Mallorca (Fageca, Pego i Xaló)
9. l'Alqueria de Sant Jordi de Ciutat (Pego)
10. Eivissa (Mira-rosa, Parcent, Pedreguer, Pego, la Valldigna i Xaló)
11. Estellencs (Vall de Gallinera)
12. Felanitx (Xaló)
13. Inca (la Vall d'Alaguar)
14. Lluçmajor (Altea, Benimeli, Benissa, Gata, Llíber, Oliva, Porta Coeli, Pedreguer, Sanet-Negrals, el Ràfol d'Almúnia, Senija, Tàrbena, la Vall d'Alaguar, la Vall de Gallinera i Xaló)
15. Manacor (Alcanalí, Benidoleig, Fageca, Famorca, Llíber, Murla, Ondara, Orba, Pedreguer, Pego, Tàrbena, Tollos, la Vall d'Alaguar, la Vall d'Ebo, la vall de Guadalest, la Valldigna i Xaló)
16. Marratxí (Ondara)
17. Montuïri (Fageca, Vall de Gallinera)
18. Muro (Ondara)
19. Petra (Barxeta, Fageca, la Vall d'Alaguar, la Vall d'Alcalà, i la Valldigna)
20. Pollença (l'Atzúvia, Gandia, Tàrbena, la vall de Guadalest i Xaló)
21. Porreres (Fageca)
22. Puigpunyent (Fageca)
23. Sa Pobla (Parcent)
24. Sant Joan (Pego)
25. Santa Mar galida (Castells, Dénia, Fageca, Llíber, Murla, Pedreguer, Pego, Tàrbena, Tollos, la Vall d'Alaguar, la Vall d'Alcalà, la Vall d'Ebo, la vall de Guadalest i Xaló)
26. Sencelles (Fageca i el raval de Xàtiva)
27. Sineu (Vall de Gallinera)
28. Sóller (la Vall d'Alaguar)

L'ASSENTAMENT DELS COLONS

Es poden destriar:

Poblacions amb predomini absolut dels mallorquins

Des dels inicis de la colonització:

Sovint, l'origen mallorquí consta en les mateixes cartes pobles. Aquesta circumstància ha estat documentada a:

Tàrbena (25/12/1610): beneficiaris descrits com a *omnes agricultoribus insulae Majoricae oriundi*.

La Vall de Gallinera (10/6/1611 o 1610?): colons *omnes oriundi ex insula balearis*.

La Vall d'Alaguar (14/6/1611): colons *omnes agricolae, ex insula Maioricarum oriundi*.

L'Atzúvia (28/8/1611): els beneficiaris eren *agricultores omnes naturales Regni Majorice*.

Però també es pot donar el cas que l'origen dels pobladors no s'especifiqui a la carta pobla i que s'hagi de recórrer a altres fonts (llibres sacramentals, fonts mallorquines) per tal d'establir-la. Aquest és el cas de Llíber, l'origen del qual no consta a la carta pobla però sí als llibres sacramentals. Com en el cas de la població veïna de Xaló (vegeu *infra*), el fet més destacable de la repoblació de Llíber és que la gran majoria dels colons, tant els establerts en els primers moments de la colonització com a dates més tardanes, procedien de la població de Lluçmajor.

Llinatges dels primers colons de Llíber (1611)

LLUCMAJOR: Mas (4), Montserrat, Morell, Noguera (2), Oliver, Penya, Puig (3), Puigserver, Salvà i Vidal (3).

SANTA MARGALIDA: Femenia (1) i Monjo (2).

MANACOR?: Lull.

Llinatges dels primers colons de Llíber (1611)

Engual, Reus i Ros (de Lluçmajor?).

Possible origen mallorquí?

Pou (de Lluçmajor?).

Llinatges dels pares dels xiquets confirmats de Llíber anomenats al *Llibre de Confirmats de 1646*

Documentats com a mallorquins, però dels quals no s'indica la població

Població d'origen	LLINATGE
LLUCMAJOR	Avellà (2), Cirerol, Fullana, Mas (3), Mesquida, Miquel, Montserrat (5), Oliver (2), Pujol, Roig, Reus (2), Vidal (2)
SANTA MARGALIDA	Femenia, Monjo, Serra, Server
POLLENÇA	Vicent (<Vicenç)
Origen valencià	Llorenç, Hortolà, Palonés

Mallorquinitzades

Com ja indica J. Costa, es tracta de poblacions que en la carta pobla i en els primers establiments mostren l'assentament de colons d'origen predominantment valencià, d'altres orígens o mixt —sobretot valencians i mallorquins— i en les quals posteriorment, s'observa un augment molt significatiu del percentatge de colons mallorquins, que pot arribar a ésser el predominant —com fou el cas de Xaló, Pedreguer Fageca, Famorca i Tollos— o només significatiu (vegeu *infra*). Cal insistir que per tal d'establir la procedència mallorquina dels colons s'han fet servir els llibres sacramentals i altres fonts en què aquesta consti o es pugui inferir directament.

La importància del fenomen es pot mesurar amb la comparació entre l'onomàstica de la carta pobla i la que apareix a fonts més tardanes.

Així s'ha pogut constatar, entre altres a:

1. Famorca, Fageca i Tollos (la vall de Seta).

— En les cartes de població i/o documents de repartiment de 1611 apareix una població d'origen mixt, amb cognoms com: Camallonga, Carbonell, Gueroles, Piera, Planes, Santamaria, Vilaplana (Fageca). Calbo [o Calvó/Calbó?], Espí, Gonçalves, Llinares, Orts, Pisà, Salvador, Sanchis (Famorca). Calbo, Estalrich, Fluixà, Gibert, Llas, Llorenç, Malonda, Mas, Monjo, Olsina, Ordunya, Pla, Taraçona (Tollos).

— El 1660, la totalitat de caps de família que apareixen en el *Maridatge* de l'any 1660 porten llinatges d'origen mallorquí: Gilabert, Mulet, Nadal, Sancho, Seguí, Vidal (Fageca). Femenia, Maçanet, Vidal (Famorca). Alòs, Benimelis, Nadal, Pasqual (Tollos).

2. Xaló. En aquest cas, s'ha comparat la nòmina d'establerts a la carta pobla del 1611 amb la dels caps de família del 1646.

a) El 1611

1. Sembla que dels 35 colons establerts a Xaló, la majoria —19 (54,2%)— eren d'origen valencià. Els seus llinatges eren Andrés (2), Banyuls, Berenguer, Bernabeu, Bertomeu, Boix, Borau, Ferrer, Gavilà, Penyalba, Ridaura (2), Ronda, Rubio (2), Valero i Vallés, de part dels quals coneixem quina era la seva població d'origen (Alcanalí, Benissa, Castelló de la Ribera, Dénia, Mutxamel i Xàbia).

2. De la resta, 11 (31%), devien procedir de Mallorca, sobretot —9 (el 6%)—, de la vila de Santa Mar galida. Són aquells amb els llinatges Albanell (2), Castelló, Mestre, Muntaner, Pastor, Quecles i Serra. Pel que respecta al colon Joan Font, cal tenir present que es podria tractar tant de l'origen inari de Santa Mar galida com d'aquell que era natur al de la vila penedesenca del Vendrell, ambdós residents a Xaló en dates més tardanes.

3. D'altres altres dos colons, l'origen mallorquí és només possible, ja que porten els cognoms Maçanet —molt freqüent entre els colons mallorquins— i Oliver (aquest darrer apareix documentat espesses vegades a l'Arxiu P arroquial de Xaló i té el seu origen a Lluçmajor).

4. Apareixen també un colon evissenc, de llinatge Serra, i dos de castellans, de llinatge Martines.

5. De dos llinatges (Bosch, Sala) no es pot precisar la procedència, atès que eren freqüents tant a Mallorca com a València.

b) El 1646 s'havien produït canvis molt importants en la distribució per orígens de la població de Xaló.

1. La pèrdua de la gran majoria —12— dels 15 llinatges valencians.

2. L'aparició d'un gran nombre de nous llinatges. La gran majoria eren (aproximadament 25, el 78%) eren mallorquins. D'aquests, tres —Font, Ribes i Serra— també els portaven gent d'altres orígens: de Catalunya, en el cas de Font; d'Eivissa, en el de Ribes i Serra. Però tant en un cas com en un altre, els d'origen mallorquí eren majoritaris.

3. Entre els nous llinatges destaquen 15 llinatges originaris de Santa Margalida (46,8% dels nous llinatges): 10 documentats a Xaló com exclusivament com d'aquella població (Alòs, Calafat, Capó, Estalric, Molines, Monjo, Omar, Ordines, Pont i Server) i 5 més que també els portaven persones originàries de Santa Mar galida. Segons les dades de l'Arxiu P arroquial de Xaló, hi ha parroquians amb el llinatge Femenia que són originaris de Santa Mar galida, Manacor i Lluçmajor; de Ferrà, de Santa Margalida i alguns de Lluçmajor; de Garcia, de Santa Margalida, Ciutat de Mallorca i Lluçmajor; i de Rosselló, de Santa Mar galida, Ciutat de Mallorca i Alaró. Hi ha també constància d'alguns alaronencs de llinatge Serra.

4. El 1646, Xaló havia passat a ser una població d'origen majoritàriament mallorquí. Al manco 59 caps de família (el 72%) eren d'aqueix origen.

5. Aproximadament 43 veïns (el 52,4% del total a bsolut) eren originaris d'una sola població, Santa Margalida.

Poblacions d'origen mixt

Des dels inicis de la colonització

Per exemple, d'alguns dels colons de Benidoleig (12/9/1611), que era *mallorquínus* o de la *insule de Mallorca*.

Mallorquinitzades

Posteriorment o amb una migració mallorquina de certa rellevància numèrica

És el cas de la vall de Guadalest descrit per Pla (1984): *en la carta puebla no se mencionan los lugares más escéntricos de la baronía de Confrides, en el extremo occidental del valle. Los establecimientos, en cambio, hablan de 29 colonos, entre los cuales predominan los apellidos de clara raigambre insular que no aparecen en los lugares del marquesado: Florit, Font, Pont, Prat, Sales, Seguí, Serralta. Dos posibles mallorquines (Strader y Torondell [Torrandell?]), que tampoco figuran en la carta puebla, son establecimientos de Beniardá (...) Se trataría de una inmigración quizá llegada tras la firma de la carta puebla, en principio arrinconada en la baronía de Confrides y que se extendería hasta la parroquia de Beniardá con la renuncia a sus establecimientos por parte de sus antiguos colonos.*²

a) Poblacions de cristians vells on la presència d'immigrants mallorquins resulta rellevant.

Així, a la Valldigna, els mallorquins eren el col·lectiu més nombrós dels nous pobladors establerts a la comarca després de l'expulsió dels moriscs. En els processos penals instruïts pel justícia major de la Valldigna, està documentada la presència d'un total de 21 mallorquins establits a la contrada, 16 dels quals (el 76,1%) entre el 1610 i el 1620 a la Valldigna. A més, cal fer esment que a Tavernes existia un carrer que el 1617 era anomenat *dels mallorquins*.³

ALGUNS TRETS DELS COGNOMS D'ORIGEN MALLORQUÍ DEL PAÍS VALENCIÀ

Alteració o deformació de la grafia mallorquina usual dels llinatges

1. Castellanytzació gràfica, sobretot pel que fa al so palatal, com és el cas de *Moncho* <Monjo, *Puchol* <Pujol, *Vercher* <Verger...

2. Influència de la pronúncia catalana occidental del valencià. Per exemple, en la grafia en *-es* i en *-e* de llinatges que eren pronunciats amb la vocal neutra *i* que a Mallorca eren escrits d'una manera oscil·lant entre *a* i *e*: *Molines/Molinas*, *Quegles/Queglas...* *Bennàsser / Bennàssar*; *Benejam / Benajam*.

3. El resultat en iod dels grups llatins LI, C'L, T'L, G'L, present ocasionalment dins la documentació més antiga: *Cortey*, *Fiol*, *Mayol*, *Morey*; després representats sempre *Cortell*, *Fillol*, *Mallol*, *Morell*.

² PLA, P.J. *La población del marquesado de Guadalest en el siglo XVII*. Alacant: Instituto de Estudios Alicantinos, 1984, pàg. 156-158.

³ CISCAR PALLARÉS, E. *Vida cotidiana en la Valldigna (sigles XV-XVIII)*. Sigmat de la Valldigna, 1998, pàg. 285-293.

LLINATGES ORIGINARIS DE SANTA MARGALIDA
DOCUMENTATS AL PAÍS VALENCIÀ (1ra 1/2 XVII)

DOCUMENTATS	NÚM.	MOLT PROBABLES	NÚM.	TOTAL
ALBANELL	8			8
ALÓS	3			3
(A)MENGUAL	3			3
ANTOS	1			1
BABILONI	2			2
BARCELÓ	1			1
BUADES	1			1
CALAFAT	4		4	8
		CANET	1	1
CAPDEBOU	3			3
CAPO	2			2
CASTELLÓ	3	CASTELLÓ	2	5
CASTELLS	4	ESTALRIC	4	8
ESTARIC/ Estric	6	FEMENIA	2	8
FEMENIA	6			6
FERRÀ	5			5
FERRER	1			1
		FLUXÀ	1	1
FONT	13	FONT	3	16
		GARCIA	1	1
GUISBERT	1			1
GUAITA	1			1
JOAN	1			1
MALONDA	4	MALONDA	4	8
MESTRE	10			10
MOLINES	6	MOLINES	4	10
MONJO	21	MONJO	6	27

LLINATGES ORIGINARIS DE SANTA MARGALIDA
DOCUMENTATS AL PAÍS VALENCIÀ (1ra 1/2 XVII)

DOCUMENTATS	NÚM.	MOLT PROBABLES	NÚM.	TOTAL
MONTANER	7			7
		MORELL	2	2
OMAR	5	OMAR	2	7
ORDINES	2			2
PASTOR	10	PASTOR	3	13
PERELLÓ	5			5
PISÀ	1			1
PONT	4			4
QUICLES	9			9
RIBES	4	RIBES	2	6
RIERA	3			3
ROIG	1			1
ROSSELLÓ	5	ROSSELLÓ	3	8
SASTRE	1			1
		SEGÚ	1	1
SEQUIER	1			1
SERRA	18	SERRA	2	20
SERVER	4	SERVER	1	5
SIURANA	1			1
VIVES	2			2
VIDAL	1			1
	194		48	242

Llinatges que han consolidat una grafia que reflecteix algun tret de la pronúncia dialectal mallorquina:

1. L'afèresi: *Brines* <Abrines; *Mengual* <Amengual.
2. La reducció del diftong WA darrere de velar de *Gosp* <Guasp, i *Gordiola* <Guardiola, o la vocalització de l'element inicial *al-* a *Ausina* <Alzina.

Reinterpretació lèxica a partir dels referents del valencià

Alguns exemples en són els següents:

— *Benimelis*, actualment *Benimeli*. El canvi segurament es deu a l'homofonia amb el topònim Benimeli (el nom d'un poble de la Rectoria, dins la mateixa comarca).

— *Maçanet*, a hores d'ara *Mançanet* («Mansanet»). Hi hagué, segurament, la influència de les formes lèxiques valencianes *mançana*, *mançanella*, i del topònim la Torre de les Maçanes (oficialment «de les Maçanes»).

— *Vicenç*, en alguna ocasió apareix valencianitzat com *Vicent*.

Llinatges que conserven una forma més arcaica que a Mallorca

Com *Malonda*, actualment *Malondra* a Mallorca, o *Soliveres*, ara *Solivelles*.

Llinatges aparentment castellans

Per exemple, *Garcia* (originari de Sant Jordi i Santa Margalida), *Ordonyes* (d'Artà) o *Munyo*z (referenciat com a mallorquí).

Homòfons

És el cas dels llinatges *Cabrera*, *Llambies*, *Mari*, *Puig*, *Sancho*, que es documenten com a valencians a la vila de Murla. Però també es documenten com a mallorquins: *Cabrera* a Ondara (procedent de Manacor), *Llambies* a Tàrbena (procedent d'Artà), *Puig* a la Vall d'Ebo (procedent de Campos) i a Llíber (procedent de Llucmajor), *Mari* i *Sancho* a Fageca (procedents de Petra i Alcúdia). O, també, *Vives*, documentat com a valencià i de Santa Margalida; *Malonda*, com a valencià i de Santa Margalida; *Serra*, mallorquí —originari de diversos pobles— i *Serra* de Pego (valencià) a la població de Benidoleig; *Font*, documentat com a originari de Santa Margalida i de Catalunya a Xaló.

Malnoms d'origen mallorquí (segle XVII)

A banda del genèric *mallorquí*, ara com ara només en coneixem dos casos, tot i que cal pensar que la nòmina podria incrementar-se en consultar fonts notariales i municipals.

En el primer cas, es tracta d'un malnom ja existent a la vila d'origen i que fou transportat a València (Marti *Llebro* a Castells el 1646, Martí Cerdà *Llebro* a Santa Margalida). Aqueixa transmissió segurament s'explica per l'abundància de colons procedents del mateix poble a aqueixa població i, en general, a tota la comarca.

Pel que fa al segon —Lluís Bernarcer *Campanet*, d'Alcocer de Planes, 1693—, cal pensar que el malnom s'originà a València mateix i que fou creat pels mateixos colons mallorquins, ja que els colons procedents de Campanet són molt escassos.

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

CISCAR PALLARÉS, E. *Vida cotidiana en la Valldigna (segles XV-XVIII)*. Sigmat de la Valldigna, 1998.

- COSTA MAS, J. *El Marquesat de Dénia. Estudio geográfico*. València, 1977.
- «La repoblació mallorquina a la Marina alta i al seu entorn en el segle XVII». *Trabajos de Geografía* 34, Mallorca, 1977-1978, pàg. 87-91.
- «De les rels... a la llavor». *Programa de Festes de Xaló 1983*. Xaló, 1983.
- MAS, A.; MONJO, J. L. «Repobladors mallorquins al Sud del país valencià després de l'expulsió dels moriscs. Cap a un estat de la qüestió». *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 56, Palma, 2000, pàg. 275-296.
- «Repobladors mallorquins a la Marina Alta i Baixa del País Valencià (segle XVII). El cas de Manacor». *I Jornades d'estudis locals de Manacor (5 i 6 de maig de 2000)*, Manacor, 2001, pàg. 209-217.
- «La mallorquinització onomàstica a la València del segle XVII. L'aportació de la vila de Santa Margalida». *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalana*, València (en premsa), 2001.
- MAS, A.; MONJO, J. L.; MONJO MASCARÓ, J. «Sobre l'origen dels repobladors de Llíber al segle XVII». *Festes de Llíber. 2001*, Llíber, 2001.
- PRIMITIVO, J.; PLA ALBEROLA. *La población del marquesado de Guadalest en el siglo XVII*, Alacant: Instituto de Estudios Alicantinos, 1984.